

Politike ispitivanja studenata na univerzitetima BiH: Testiranje diskriminacije – Slučaj za reforme?

Finalna verzija

Decembar 2004.

Pripremljeno uz stručnu i novčanu pomoć

Nacionalnog Programa Stipendija za Policy Istraživanja Fondacije
Otvoreno društvo Bosne i Hercegovine

Pripremio istraživački tim:

Dino Đipa
Dženis Midžić
Esma Sarajlić Mebarki
Marina Franić
Nejla Šakić

NAPOMENA

OVAJ IZVJEŠTAJ JE SAČINJEN UZ STRUČNU I FINANSIJSKU POMOĆ NACIONALNOG PROGRAMA STIPENDIJA ZA POLICY ISTRAŽIVANJA FONDACIJE OTVORENO DRUŠTVO BOSNE I HERCEGOVINE.

U OVOM IZVJEŠTAJU SU PREDSTAVLJENI SAMO GLAVNI NALAZI I PREPORUKE IZ DRAFTA IZVJEŠTAJA GLAVNOG ISTRAŽIVANJA. OČEKUJE SE DA ĆE GLAVNI IZVJEŠTAJ BITI SPREMAN ZA PUBLIKOVANJE POČETKOM FEBRUARA MJESECA 2005. GODINE.

OVAJ IZVJEŠTAJ JE SAČINJEN ISKLJUČIVO ZA INTERNE POTREBE RADA KOMISIJE ZA REFORMU PRIJEMA-UPISA NA STUDIJ I ORGANIZIRANJE ISPITA.

SVI NAVODI IZ OVOG IZVJEŠTAJA SE U TREBAJU KORISTITI UZ NAVOĐENJE IZVORA – NAZIVA ORGANIZACIJE, ISTRAŽIVANJA I NACIONALNOG PROGRAMA STIPENDIJA ZA POLICY ISTRAŽIVANJA FONDACIJE OTVORENO DRUŠTVO BOSNE I HERCEGOVINE.

STAVOVI IZREČENI U OVOM IZVJEŠTAJU NE PREDSTAVLJAJU STAVOVE FONDACIJE OTVORENO DRUŠTVO BOSNE I HERCEGOVINE, NEGO SAMO STAVOVE AUTORA.

POTPUNI TEKST OVOG IZVJEŠTAJA JE MOGUĆE DOBITI NA UPIT.

DINO ĐIPA

VODITELJ ISTRAŽIVANJA

IZVRŠNI SAŽETAK

Uvod

Razvoj jedne zemlje počiva prije svega na volji ljudi koji imaju potrebna znanja i vještine, tačnije na humanom kapitalu kojim ta zemlja raspolaže. Humani kapital se prije svega stvara kroz obrazovni sistem, a ponajviše kroz Visoko obrazovanje, na Univerzitetima i fakultetima. Teško je zamisliti u današnjem svijetu napredak jedne zemlje bez ljudi koji posjeduju neophodna znanja, vještine prijeko potrebne za premošćavanje ionako velikog tehnološkog jaza u odnosu na razvijene zemlje.

Zbog svega rečenog postaje jasno da je obrazovanje, a prije svega Visoko obrazovanje jedan od najvažnijih prioriteta u procesu reformi u BiH. U toku 2004 godine, Vijeće ministara je usvojilo Srednjoročnu razvojnu strategiju za period 2004 – 2007 godine u kojoj reforma obrazovanja zauzima poseban dio. Što se tiče Visokog obrazovanja, jedan od prvih prioriteta je bilo i usvajanje pomenutog Okvirnog zakona o Visokom obrazovanju na državnom nivou. Kako taj zakon nije usvojen, a ne zna se još da li će i kada biti usvojen, čini se da je prijeko potrebna reforma Visokog obrazovanja u BiH zaustavljena na svom prvom i najvažnijem koraku.

Mi u ovoj studiji postavljamo jednostavno pitanje: da li to zaista mora biti tako?

Naš odgovor na to pitanje u ovoj studiji je negativan. Neke od ključnih reformi sistema Visokog obrazovanja u BiH, koje imaju najviše efekata na unaprijeđenje kvaliteta studija se mogu i moraju obaviti kroz već postojeću legislativu. Nedonošenje Okvirnog zakona o Visokom obrazovanju ne smije biti izgovor za zaustavljanje procesa prijeko potrebnih reformi u toj oblasti. Zaustavljanje tih reformi znači po našem mišljenju ugrožavanje dugoročnog razvoja Bosne i Hercegovine, a samim tim njene političke i ekonomske stabilnosti. Za donošenje ključnih reformi u oblasti Visokog obrazovanja postojeća legislativa nudi dovoljno prostora za radikalne izmjene nabolje. Potrebna je samo volja da se u taj proces krene.

Do sada je naveden veliki broj argumenata za hitnu reformu Visokog obrazovanja na bosansko-hercegovačkim univerzitetima. Mi smo u ovoj studiji pokušali dodati još jedan argument koji se do sada u kontekstu cijele diskusije o reformama Visokog obrazovanja rijetko spominjao, i o kojem je bilo malo istraživanja, analiza i diskusija. To je argument ljudskih prava, prije svega zaštite studenata od diskriminacije na osnovu nacionalne pripadnosti, vjeroispovijesti, spola i nekih drugih njihovih ličnih karakteristika. Taj argument nam se posebno čini važnim u BiH, u kojoj je Evropska povelja o zaštiti ljudskih prava sastavni dio Ustava BiH (Daytonski Ugovor).

U tom kontekstu, u ovoj studiji nas je najviše zanimalo pitanje u kojoj mjeri sadašnji sistem organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata je podložan (ne)namjernoj diskriminaciji studenata po pitanju nekih njihovih ličnih karakteristika, prije svega nacionalnosti i spola. Osim toga u ovoj studiji je izvršena analiza postojeće legislative kojom se reguliše oblast organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata, te pregled standardnih praksi u ostalim zemljama, prije svega onim u EU.

Konačno, ova studija rezultira i glavnim preporukama o tome na koji način da se sadašnja organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata promjeni kako bi se između ostalog uskladila sa

standardnim prtaksama u svijetu i spriječila diskriminacija studenata u ocjenjivanju na osnovu nekih njihovih ličnih karakteristika, prije svega nacionalnosti i spola.

Metodologija

Za potrebe ove studije sprovedeno je istraživanje koje se sastojalo iz dva dijela – desk istraživanje i empirijsko istraživanje – anketa studenata.

U okviru desk studije izvršili smo pregled postojeće regulative kojom se reguliše oblast organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata. Izvršili smo pregled slijedećeg:

1. Trenutna legislativa o Visokom obrazovanju u BiH
2. Trenutno važeća legislative kojom je regulisana oblast organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata
3. Izvještaji, analize i evaluacije Univerziteta po pitanju politike organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata urađeni do sada
4. Prijedlog Okvirnog Zakona o visokom obrazovanju
5. Deklaracije o Visokom obrazovanju (Bolonjska, Lisabonska deklaracija)
6. Važeće politike organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata u EU

U okviru empirijskog istraživanja izvršena je anketa studenata na tri najveća Univerziteta u BiH – Sarajevo, Banjaluka, Mostar. Cjelokupan design empirijskog istraživanja je zahtijevao da na svakom of tri Univerziteta imamo uzorak od 30-50 studenata, pripadnika brojčano većinskog i brojčano manjinskog naroda, za što veći broj predmeta, na što većem broju fakulteta.

Dakle, osnovni postupak se svodio na to da se na određenom broju predmeta porede ocjene studenata ovisno od toga da li su iste nacionalnosti ili spola u odnosu na profesora koji vodi predmet. Ako postoje statistički značajne razlike u distribuciji ocjena studenata, onda možemo zaključiti da postoji neki sistematski faktor koji dovodi do tih razlika. Pod uslovom da se te razlike dokažu i u slučaju kad se svi ostali relevantni faktori drže pod kontrolom, opravdano je pretpostaviti da je taj sistematski faktor zapravo pristrasnost profesora u ocjenjivanju studenata ovisno o njihovoj nacionalnosti, spolu. Drugim riječima rečeno (ne)namjerna diskriminacija.

Planirali smo ovo istraživanje izvesti tako što bi se koristile arhive Studentskih službi u kojima su zabilježene sve ocjene studenata na svim predmetima. Međutim, odmah smo se susreli sa odbijanjem značajnog broja fakulteta da nam daju pristup tim arhivama. Iako smo objašnjavali i garantirali da nas ne zanimaju identiteti studenata i profesora koji vode predmete, nije nam dopušten pristup arhivama zato što se to smatralo naraušavanjem principa privatnosti i zaštite podataka.

Zato nam je jedino preostalo da do navedenih podataka dođemo anketiranjem studenata. Nažalost, prvi problem na koji smo naišli je da je npr. u Banjaluci i Zapadnom Mostaru bilo jako teško pronaći barem 30 studenata sa jednog fakulteta, na jednom predmetu, koji su pripadnici brojčano manjinskih naroda. Nešto je bila lakša situacija u Sarajevu, gdje smo na nekoliko fakulteta (ne više od tri) uspjeli nakon velike upornosti anketara pronaći dovoljan broj studenata svih nacionalnosti za određeni broj predmeta.

Na kraju, imajući u vidu sva metodološka ograničenja, te raspoloživa sredstva i rokovi za istraživanje, morali smo se zadovoljiti sa prigodnim, kvotnim uzorkom studenata. Za potrebe ove analize ukupno je anketirano 178 studenata na 3 fakulteta Univerziteta u Sarajevu. U obzir je uzeto ne više od 26 predmeta za koje smo imali dovoljan broj studenata svih nacionalnosti, odnosno muškog i ženskog spola, za koje smo mogli porediti distribucije ocjena.

Prikupljanje svih podataka od studenata je vršeno uz pomoć posebno dizajniranog upitnika, te uz korištenje face-to-face intervjua.

U nastavku slijedi opis glavnih nalaza i preporuka.

Glavni nalazi

1. Među ukupno 26 posmatranih predmeta sa 3 različita fakulteta sarajevskog univerziteta pronađen je statistički značajan utjecaj efekta nacionalnosti profesora i studenta u 11 predmeta, dok je efekt spola potvrđen u 10 različitih predmeta.
2. Od svih 26 posmatranih predmeta, oba su efekta potvrđena u 10 predmeta.
3. Na 6 predmeta ukupno, potvrdio se utjecaj efekta spola ili nacionalnosti na prosječnu ocjenu (na pismenom ili usmenom dijelu ispita).
4. U ovoj studiji dokazano preko većeg broja direktnih i indirektnih indikatora postojanje diskriminacije u ocjenjivanju studenata s obzirom na njihovu nacionalnost i spol.
5. Studenti u BiH smatraju da su način organiziranja ispita i korupcija prisutna prilikom prijema studenata na fakultet te polaganja ispita, dva trenutno najvažnija problema sa kojima se suočavaju njihovi fakulteti;
6. $\frac{3}{4}$ svih ispitanih studenata izjavljuje da je u nekoj je mjeri zadovoljno studijem (73.6%).
7. Studenti općenito pismeni i usmeni način ispitivanja smatraju podjednako objektivnima, te podjednako fer i poštenim pristupima za studente u ovdašnjim prilikama, mada studenti sarajevskog univerziteta daju prednost pismenim ispitima;
8. Kad je riječ preferiranom načinu ocjenjivanja s obzirom na to da li je riječ o jednom ocjenjivanju na kraju godine ili kontinuiranom ocjenjivanju, većina studenata smatra da bi se kontinuiranim ocjenjivanjem mogla postići veća objektivnost pri ocjenjivanju znanja studenata;
9. Svaki peti ispitani student smatra da je sadašnji sistem vrednovanja znanja podložan nekom obliku diskriminacije;
10. Nešto manje od polovice svih ispitanih studenata navodi da je korupcija u izvjesnoj mjeri prisutna na njihovim fakultetima/odsjecima;
11. Najčešći vid korupcije po mišljenju studenata jeste dobivanje prolazne ispitne ocjene preko veze, te upis na fakultet/odsjek mimo rezultata na rang listi, gdje gotovo $\frac{2}{3}$ svih

ispitanih studenata izvještava o ovakva dva vida korupcije kao prisutna na njihovim fakultetima;

12. Većina ispitanih studenata smatra da su opća situacija u društvu, nefunkcioniranje pravne države, pasivnost vlasti s obzirom na problem korupcije i sam mentalitet ovdašnjih ljudi faktori koji u najvećoj mjeri pogoduju raširenosti korupcije na fakultetima;

13. Najčešći oblici seksualnog uznemiravanja trenutno prisutni na fakultetima u BiH prema mišljenju studenata obuhvaćaju kategorije ponašanja kao što su: vrijeđanje ženske inteligencije ili tretiranje osoba ženskog spola isključivo kao seksualnih objekata kroz pričanje neprikladnih viceva, blaži kriteriji prema studenticama koje se izazovnije oblače i sl.

14. Više od polovice svih ispitanih studenata smatra da sadašnji sistem organiziranja ispita i ocjenjivanja studentova znanja u velikoj ili barem djelomičnom mjeri doprinosi pojavi korupcije i seksualnog uznemiravanja na fakultetima;

15. Politika organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata na bosanskohercegovačkim univerzitetima je regulisana uglavnom statutima fakulteta – nezavisnih članica Univerziteta. Statuti Univerziteta, te postojeći Zakoni o Visokom obrazovanju ne pružaju ni najosnovnije smjernice u toj oblasti. Rezultat toga je visoka decentralizirana regulacija te oblasti koja ne dopušta ustanovljenje jednakih principa i standarda.

16. Čini se da postoji veliki raskorak između propisa sa jedne i njihovog prakticanja sa druge strane. Kao i u mnogim drugim oblastima života u BiH, poseban je izazov u sadašnjoj političkoj situaciji doći do kompromisa prilikom donošenja zakona. Međutim, čini se da je jednak, ako ne i veći izazov sprovođenje ili poštivanje zakona, pravila i propisa u praksi.

17. Kada poredimo situaciju u BiH sa nekim standardnim praksama u svijetu, možemo reći da glavne razlike postoje u dijelu koji se odnosi na praksu, a ne u dijelu koji se odnosi na samu regulativu. Međutim, možemo reći da politika organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata u BiH nije u dovoljnoj mjeri razrađen i detaljan, odnosno institucionaliziran. Previše vrlo važnih detalja je diskreciono pravo profesora. Osim toga, ne postoji nijedan institucionalizirani mehanizam koji vrši kontrolu te politike.

18. Prilikom definiranja osnovnih principa student politika organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata u bosansko-hercegovačkim prilikama svakako treba voditi računa o najboljim praksama u drugim zemljama, posebno EU. Međutim, također treba voditi računa i o specifičnostima Bosne i Hercegovine.

Glavne preporuke

1. Kompletna regulativa o politici organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata treba se definirati na nivou Univerziteta, statutima Univerziteta. Poželjno je ali nije neophodno da se to uradi na temelju nekih principa zajedničkih za cijelu državu. Fakultete obvezati da iste poštuju i ugrade u svoje Statute u mjeri u kojoj se ne ugrožava slovo i duh Statuta Univerziteta.
2. Potrebno je da pri svakom Univerzitetu postoji posebno tijelo koje će vršiti redovnu superviziju i kontrolu implementacije politike organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata. Taj posao se može svakako obavljati i u okviru neke buduće Agencije za osiguranje kvaliteta.
3. Iako se ne može reći da je to široko prihvaćeni standard, u bosansko-hercegovačkim prilikama smatramo neophodnim uvesti potpunu zaštitu identiteta studenata na ispitima. Zaštita identiteta studenata bi se prakticirala na način da se u svim dokumentima koji se javno objavljuju studenti samo imenuju po njihovim jedinstvenim šiframa. Osim toga, studenti bi ispitima pristupali samo po svojim jedinstvenim šiframa i sa tim šiframa bi potpisivali sve ispite. Na taj način bi ne samo studenti, nego i nastavno osoblje bili zaštićeni.
4. Zaštita identiteta studenata znači da se velika većina svih ispita organizuje isključivo pismenim putem. Samo u vrlo posebnim slučajevima je potrebno organizovati usmene ispite. Pismeni ispiti moraju biti u skladu sa nastavnim planom i programom, te sadržajem predavanja i vježbi koje su organizovane u toku studija.
5. Potrebno je ustanoviti procedure kojima bi se s vremena na vrijeme provjeravale metrijske karakteristike pismenih testova (pouzdanost, validnost, objektivnost) uz korištenje standardnih procedura predviđenih za to.
6. Provjeravanje znanja studenata bi trebalo biti kontinuirano. To znači da se rad studenata treba ocjenjivati tokom cijele godine. Principima bi trebalo definirati samo osnovne elemente kontinuiranog ocjenjivanja, sistem bodovanja, ocjenjivanja, kao i minimum kriteriji prolaznosti. Npr. u toku godine, na jednom predmetu, student bi mogao dobiti maksimalno 100 bodova. Od toga je potrebno minimalno 70 bodova za prolaz. Svaki bi nastavnik imao slobodu da odredi koliko bodova bi student mogao dobiti na aktivno pohađanje nastave (predavanja i vježbe), seminari, kolokviji, grupne vježbe, zadaće, parcijalni ispiti, ispiti, itd...
7. Kontinuirano ispitivanje studenata bi zahtjevalo promjenu sadašnjeg sistema organizovanja ispita na način da bi se studentima dozvoljavalo da imaju dva glavna ispita u toku godine – jedan na kraju prvog semestra i jedan na kraju drugog semestra. To znači da bi i dalje postojala potreba za dva roka u kojima bi se ti ispiti polagali. Ali ne bi možda postojala .
8. Smatramo da bi se kontinuiranim ocjenjivanjem značajno poboljšala prolaznost studenata te selekcija onih koji stvarno studiraju u odnosu na one koji ne studiraju. Međutim, zbog olakšavanja režima ispitana, po našem mišljenju potrebno bi bilo promijeniti politiku kriterija prolaza studenata na slijedeću godinu u slijedeća dva glavna pravca:

- 8.1. student bi trajno gubio pravo nastavka studija ako bi na više od 1/3 predmeta (ili za neki drugi broj) na jednoj godini imao neprolazne ocjene (broj bodova manji od 70).
- 8.2. ukinuti sadašnju praksu prenošenja ispita iz prethodne u narednu godinu. Ukoliko student ne bi do kraja godine postigao potreban broj bodova za prolaz na jednom ispitu, pružala bi mu se samo jedna šansa za dodatni ispit. Taj ispit bi se posebno naplaćivao. Dakle, ako student u svim potrebnim rokovima ne postigne minimalna broj bodova za prolaz na nekom predmetu, onda taj student trajno gubi mogućnost nastavka studija. Isto to bi se moglo odnositi i na situaciju ako student na više od 1/3 predmeta ima minimalan broj bodova.

9. Planiranje svih datuma ispita bi trebalo obaviti na samom početku školske godine. To se prije svega odnosi na završne ispite na kraju prvog i drugog semestra. Sam proces organizovanja ispita se može racionalizirati tako da se ispiti organizuju istovremeno za studente sa većeg broja Odsjeka, ili čak fakulteta.

Zaključak

Upravo prezentirana studija je pokazala da je sadašnji sistem organizovanja ispita i ocjenjivanja studenata podložan diskriminaciji studenata na osnovu nekih njihovih karakteristika, te da taj sistem ima uticaja na pojavu korupcije i seksualnog uznemiravanja studenata.

Smatramo da je zbog toga hitno potrebno pristupiti reformi te oblasti ne čekajući Okvirni zakon o Visokom obrazovanju. Postojeća legislativa dozvoljava tu mogućnost. Prilikom reformi te oblasti potrebno je voditi računa o nekim standardnim najboljim praksama iz najbližeg okruženja, prije svega EU, ali i specifičnostima Bosne i Hercegovine.